

eindtermen basisonderwijs

EINDTERMEN BASISONDERWIJS

In het laatste decennium heeft het begrip 'eindtermen' ingang gevonden. De adviezen van de ICB en ARBO legden het accent op de ontwikkeling van de leerling en de vernieuwing van het onderwijs. In 1988 verzocht het ministerie de SLO om eindtermen te ontwikkelen voor basisonderwijs. De nadruk is inmiddels komen te liggen op 'kwaliteitsbewaking' en toetsbaarheid. De overheid lijkt er in de eerste plaats op uit, haar greep op het onderwijs te vergroten. Resy Delnoy reflecteert op de gang van zaken rond de totstandkoming van de eindtermen basisonderwijs. Ze laat zien dat het recente voorstel voor eindtermen Nederlands en Fries leidt tot een smalle, zakelijke invulling van moedertaalonderwijs.

De auteur is werkzaam als secretaris van de Veldadviescommissie voor de Leerplanontwikkeling Moedertaal (VALO-M).

Inleiding

Het woord *basisvorming* roept, wat het eerste deel van de samenstelling betreft, bij mij gedachten op aan onderwijs waarin een fundament wordt gelegd bij leerlingen van zo ongeveer 4 tot 10 jaar. Het element 'vorming' doet me denken aan een brede ontwikkeling van talenten: taalonderwijs dat bestaat uit veel reflecteren op wat er gekend en gekund wordt, en op basis daarvan, meer leren kunnen en kennen. Natuurlijk is er veel plaats voor creativiteitsontwikkeling.

In het rapport *Basisvorming in het onderwijs* (WRR 1986) en in de voorstellen van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen in de *Memorie van Toelichting* (MvO 1987) gaat het in principe wel om algemene basisvorming — basisonderwijs en de eerste drie jaar voortgezet onderwijs — maar het accent ligt zwaar op het voortgezet onderwijs. Onder basisvorming wordt verstaan:

'gemeenschappelijke en algemene vorming op intellectueel, cultureel en sociaal gebied, die als grondslag dient voor een verdere ontwikkeling van de persoonlijkheid voor het zinvol functioneren als lid van de samenleving en

voor een verantwoorde keuze van een verdere scholing en beroep' (*Memorie van Toelichting* 1987).

In deze bijdrage concentreer ik me op *eindtermen en basisonderwijs*. Eerst zal ik proberen te schetsen waar 'de vraag' om eindtermen voor basisonderwijs vandaan komt en een paar interpretaties van eindtermen beschrijven, die in de tijd vooraf zijn gegaan aan de definitie van eindtermen die de Minister van Onderwijs en Wetenschappen in zijn wetsvoorstel hanteert. De eindtermen zullen te zijner tijd immers als bijlage bij de wet worden opgenomen. Vervolgens bekijk ik de opdracht aan het Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO) voor het formuleren van eindtermen basisonderwijs, daarna hoe de SLO met die opdracht is omgegaan. Daarna komen de eindtermen zelf aan de beurt: welke opvattingen over moedertaalonderwijs komen daaruit naar voren, en welke consequenties kan dat hebben?

Van innovatie basisonderwijs naar eindtermen basisonderwijs

Er lijkt in ongeveer tien jaar een aanzienlijke verandering te zijn opgetreden in de wijze waarop tegen 'het basisonderwijs' wordt aangekeken.

ICB

De Innovatiecommissie Basisschool (ICB) bijvoorbeeld legde in haar *Innovatieplan* (1978) een sterke nadruk op individuele ontwikkeling van de leerling. Een ontwikkeling die de school zou kunnen bevorderen door voorwaarden te scheppen waaronder leerlingen actief, kritisch en creatief bezig kunnen zijn. Het zelfstandig handelen en onderzoeken door de leerlingen zou ruime aandacht moeten krijgen. De vernieuwing van het onderwijs volgens de ideeën van de Innovatiecommissie Basisschool zou nagestreefd moeten worden door op grote schaal samenwerkingsexperimenten van scholen op te zetten.

Het schoolwerkplan zou daarbij een belangrijke rol moeten vervullen: schoolteams zouden in het schoolwerkplan nadrukkelijk moeten ingaan op de functies van onderwijs binnen de eigen school, de sfeer op school, de wijze waarop les wordt gegeven en op onderwijsin-

houden in relatie tot vaardigheden, kennis, houdingen en inzicht, en de organisatie van het dagelijks leven op school. Een omvattend plan dus, met veel aandacht voor het scheppen van zo goed mogelijke voorwaarden voor het vernieuwen van het taalonderwijs. Die ideeën passen goed bij de opvattingen die de VON uitdraagt over goed moedertaalonderwijs. Een advies van de Innovatiecommissie Basisschool opvolgend, gaf de minister aan de SLO opdracht voor het maken van een leerplanvoorstel met betrekking tot inhoud en doelen van basisonderwijs. Het resultaat van die opdracht is te vinden in de publikatie *Wat krijgen ze op de basisschool?* (SLO 1984). Daarin wordt een kijk op doelen en inhoud van het basisonderwijs gegeven, met de bedoeling scholen enig houvast te geven bij het uitwerken van het schoolwerkplan en bij de ontwikkeling van het onderwijs.

ARBO en eindtermen

De ARBO (Adviesraad voor het basisonderwijs, speciaal onderwijs en de opleidingen — in 1980 ingesteld; de Innovatiecommissie Basisschool was inmiddels opgeheven) bracht in 1983 een advies uit aan de minister waarin wordt aanbevolen eindtermen voor het basisonderwijs vast te leggen. De ARBO ziet eindtermen als richtinggevende instrumenten voor het handelen in onderwijsleersituaties. Aan de invoering van eindtermen koppelde de ARBO een aantal voorwaarden. In zijn advies van 1986 herhaalt de ARBO zijn aanbeveling voor het invoeren van eindtermen, te omschrijven als: 'kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht(en), vaardigheden en *houdingen* [cursivering van mij] die de leerling moet hebben verworven bij de voltooiing van het onderwijs'. In de visie van de ARBO moeten de eindtermen — te formuleren in een gedragscomponent en een inhoudscomponent — aangeven welke kwaliteiten alle leerlingen tenminste moeten hebben verworven aan het einde van het basisonderwijs. In de optiek van de ARBO hebben eindtermen verschillende functies: beïnvloeden van het schoolwerkplan, hulpmiddel bij het diagnostiseren en toetsen, hulpmiddel bij het verantwoorden van het gegeven onderwijs tegenover inspectie en ouders. 'Eindtermen hebben ook een functie als sturende tussenstap voor het schoolwerkplan. Om te kunnen nagaan of belangrijke tussendoelen zijn

bereikt, zou de overheid scholen een "instrumentarium voor zelfevaluatie" ter beschikking moeten stellen. De ARBO wil dat evaluatie van tussendoelen niet alleen wordt gebruikt voor toetsing van leerresultaten maar ook voor het onderwijsaanbod. De overheid zou ervoor moeten zorgen dat scholen over instrumenten beschikken om na te gaan of en in hoeverre door de organisatie en de inhoud van het onderwijsleerproces de gewenste resultaten worden bereikt.'

De ARBO wijst nadrukkelijk op het gevaar dat vooral meetbare doelen worden geformuleerd, waardoor de niet-cognitieve doelen van de streeflijst dreigen te verdwijnen. Om dat te voorkomen beveelt de ARBO aan de invoering van eindtermen heel zorgvuldig uit te voeren, met voldoende begeleiding en nascholing en gekoppeld aan evaluatie-onderzoek. Als praktische hulp aan scholen zou een draaiboek moeten dienen om het veranderingsproces te sturen, en een bronnenboek, liefst met concrete voorbeelden voor het invullen van te maken keuzen of te nemen beslissingen. Het stellen van eindtermen zou gevolgd moeten worden door de ontwikkeling van een onderwijsprogramma dat met die eindtermen correspondeert, en ook een bijpassend toets- en evaluatiesysteem. Aan dat alles voorafgaand zou onderzocht moeten worden wat het basisonderwijs überhaupt aan basisvorming zou kunnen realiseren.

De Innovatiecommissie basisonderwijs en de ARBO gaan er dus van uit dat het onderwijs moet starten bij de vaardigheden waarmee de leerlingen hun schoolcarrière beginnen. In het eindtermenvoorstel van de minister is het startpunt wat leerlingen moeten kennen en kunnen. In het vervolg zal ik aantonen, dat er een omkering heeft plaatsgevonden van werken van onderop tot opleggen van bovenaf. Het advies van de ARBO heeft de minister kennelijk niet aangesproken, want de voorschriften die hij aan de opstellers van eindtermen basisonderwijs heeft gegeven laten zien dat hij een heel ander soort eindtermen op het oog heeft. Aan onderwijsontwikkeling en nascholing lijkt hij weinig te willen doen.

De opdracht van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen aan de SLO tot het formuleren van eindtermen basisonderwijs

Uit de opdracht blijkt, dat de minister een aantal dingen wil en andere juist niet. Wat hij *niet* wil is eindtermen met-een-attitude-component, zoals de ARBO voorstelde. De minister wil de eindtermen snel hebben: de brief met de opdracht aan de SLO is gedateerd 18 januari 1988, de opdracht moet op 1 januari 1989 zijn uitgevoerd. Voordat ik de opdracht aan de SLO beschrijf, vat ik samen waaraan de SLO zich moet houden bij het uitvoeren van de opdracht. Dat is verwoord in de zogenaamde Richtlijnennotie.

De *Memorie van Toelichting* bij het wetsontwerp basisvorming zegt o.a. dat de eindtermen basisonderwijs een belangrijke cesuur vormen in de gehele periode van basisvorming. Eindtermen voor zowel basisonderwijs als voortgezet onderwijs worden op dezelfde wijze gedefinieerd: 'beschrijvingen van kwaliteiten van leerlingen op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden die de school bij haar onderwijsactiviteiten in elk geval als doelstellingen moet hanteren' (p. 17). 'Houdingen' mogen geen deel uitmaken van de eindtermen-formuleringen.

Er zijn twee soorten doelstellingen/eindtermen: algemene doelstellingen, die geformuleerd zijn in termen van onderwijsaanbod, en concrete doelstellingen/eindtermen in termen van leerlingengedrag. Hoe die 'vertaling' van attitudele aspecten in de algemene doelstellingen naar leerlingengedrag in kennis en vaardigheden plaats vindt, is me niet duidelijk. Eindtermen worden geacht een belangrijk middel te zijn om de kwaliteit van het onderwijs te bewaken en te bevorderen. Dat bewaken is nieuw. De ARBO heeft het over gunstig beïnvloeden van de kwaliteit van het onderwijs. Eindtermen die een sturende functie moeten hebben, vereisen tenminste een concrete formulering. We zullen zien, dat dat niet het geval is voor Nederlands en Fries. De eindtermen voor Fries zijn grotendeels dezelfde als voor Nederlands. Voor 'schrijven' zijn de eindtermen voor Fries 'minder zwaar' dan voor Nederlands.

De eindtermen voor basisonderwijs en de eindtermen voor de eerste fase van het voortgezet onderwijs worden in verschillende groepen ontwikkeld. Voor het ontwikkelen van eindtermen voor basisvorming zijn ministeriële commissies ingesteld per januari 1988; voor de samenstelling daarvan heeft de minister richtlijnen gegeven. Hoe het met eindtermen basisonderwijs in dit opzicht moet, vermeldt de *Memorie van Toelichting* niet. Er staat enkel dat 'een minder complexe structuur nodig (zal) zijn' (p. 22). Aangekondigd wordt dat de geproduceerde eindtermen te zijner tijd zullen worden besproken met de Centrale Commissie Onderwijs Overleg (CCOO), de Onderwijsraad zal worden gehoord, en na overleg met de Vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen van de Tweede Kamer zullen ze bij ministeriële beschikking worden vastgesteld. De scholen dienen de eindtermen uiterlijk met ingang van 1 augustus 1991 te hebben verwerkt in hun schoolwerkplannen.

Met zijn brief van 18 januari 1988 heeft de minister de SLO richtlijnen meegegeven, onder andere dat bij het opstellen van eindtermen primair moet worden uitgegaan van bestaande onderwijsinhouden, en daarvoor dient feitelijk te worden nagegaan welke onderwijsdoelen in het onderwijs worden gehanteerd. De minister schrijft dat hij ervan uitgaat dat 'adequate sondering bij deskundigen' zal plaatsvinden. Hij bepaalt verder dat er aandacht dient te worden besteed aan de aspecten 'roldoorbrekend' en 'intercultureel onderwijs'. Voor het formuleren van concrete doelen dient de SLO deskundigheid van het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO) in te schakelen.

Waarom eindtermen?

De minister vindt, volgens de *Memorie van Toelichting*, eindtermen voor basisonderwijs om een aantal redenen wenselijk. Ik vat de argumenten samen en geef daarbij commentaar vanuit het perspectief van moedertaalonderwijs.

'Eindtermen dragen ertoe bij dat alle leerlingen ook daadwerkelijk eenzelfde kernprogramma doorlopen.'

Als we kijken naar de grote verschillen in taalvaardigheid waarmee leerlingen al op vierjarige leeftijd de school binnenkomen, is het, denk

ik, vooral wenselijk aan die verschillen tegemoet te komen om voor alle leerlingen een optimaal resultaat te kunnen bereiken. Een op de behoeften van de leerlingen toegesneden programma om tot dezelfde (minimum)resultaten te komen is veel geschikter dan éénzelfde kernprogramma voor alle leerlingen. Onder kernprogramma wordt de verzameling concrete eindtermen bedoeld, d.w.z. de minimumdoelen die in gedragingen van leerlingen zijn geformuleerd. Die concrete doelen zijn evenwel niet heel concreet, want ze vatten de hoofdzaken samen waarop het taalonderwijs zich dient te richten. Dat vind ik positief, omdat aldus aansluiting bij verschillen in taalvaardigheid mogelijk is. De notie kernprogramma zoals bedoeld, wordt dan evenwel niet waar gemaakt.

'Eindtermen maken de inhoud van het basisonderwijs en de basisvorming in het voortgezet onderwijs controleerbaar voor het parlement en de samenleving.'

Dit argument acht ik niet sterk, want eindtermen lijken hierbij gelijk gesteld te worden aan de inhoud van basisonderwijs en dat wringt met de vrijheid van richting van onderwijs en ook met de invulling van het kernprogramma die aan eindtermen is gegeven. Rondom het kernprogramma kunnen scholen vervolgens zelf een vrije ruimte invullen.

'Formulering van eindtermen biedt de mogelijkheid gericht een algemene niveauverhoging na te streven.'

Verhoging van het onderwijsniveau is iets waar iedereen voor kan zijn, maar met dit argument suggereert de minister dat er iets schort aan het niveau van het basisonderwijs. Voor moedertaalonderwijs zijn er niet zo heel veel onderzoekgegevens. Zeker voor spreken/luisteren, maar niet alleen voor die gebieden, verschaft het onderzoek, voor zover ik dat ken, (te) weinig basis om uitspraken te doen over het niveau van onderwijs, dus ook over een eventuele noodzaak tot verhoging daarvan. Verder acht ik het nogal naïef gedacht dat van bovenaf ingevoerde en vrij abstract geformuleerde eindtermen de kwaliteit en inhoud van het hele onderwijs zullen beïnvloeden. Bovendien lijken me scholing en praktijk nabije leerplanontwikkeling veel betere instrumenten voor verbetering van de kwaliteit van onderwijs.

'Eindtermen voor het basisonderwijs zijn bovendien een middel om de eigenheid van het basisonderwijs tot uitdrukking te brengen.'

Dit argument spreekt me ook niet aan; naar mijn mening heeft het basisonderwijs zonder centraal vastgestelde eindtermen minstens evenveel mogelijkheid eigenheid tot uitdrukking te brengen als *mèt*. Basisscholen kunnen differentiatie benadrukken, en het uitgaan van ervaringen van de leerlingen. Die aspecten worden juist niet bevorderd door centrale eindtermen.

Verder wordt aangegeven dat *'eindtermen een emancipatorische waarde hebben'*. Genoemd wordt dat het stellen van formele beoordelingsnormen positief kan uitwerken bij leerlingen van wie de capaciteiten bij informele beoordelingsnormen te laag worden ingeschat. Ook hier zijn een paar kanttekeningen te plaatsen.

1 Onderzoek naar taalvaardigheid wijst op het tegendeel: informele beoordeling geeft meer mogelijkheden om leerlingenprestaties goed te waarderen, omdat daarbij gelet kan worden op individuele aspecten, bijvoorbeeld ontwikkeling. Formele beoordeling vindt bovendien bijna altijd plaats vanuit een bepaalde vorm van geletterdheid, bijvoorbeeld functionele geletterdheid. Emanciperend hoeft dat bepaald niet te werken.

2 Er is heel wat aan te merken op de tot dusver beschikbare instrumenten voor het meten van taalvaardigheid op het gebied van de validiteit en de betrouwbaarheid. Het is niet te verwachten dat daar op korte termijn verandering in komt.

Het emancipatorisch argument heeft — althans voor Nederlands/Fries — heel beperkte geldingskracht.

Samenvattend: de argumenten die voor invoering van eindtermen worden aangevoerd, gaan maar zeer ten dele op voor Nederlands en Fries. Het nut van eindtermen voor die vakken lijkt me dan ook twijfelachtig.

In de *Memorie van Toelichting* staat vermeld, dat 'ettelijke signalen' uit het veld zijn gegeven die wijzen op behoeften aan eindtermen. Ik kan daarin evenwel geen informatie vinden die aangeeft dat leerkrachten, schooldirecties en/of ouders van leerlingen in het basisonderwijs zo dringend verlegen zitten om eindtermen. Er wordt verwezen naar enkele rapporta-

ges van de inspectie basisonderwijs en het RION die bij scholen problemen hebben gesignaleerd bij de afbakening van onderwijsinhouden. Mij wordt niet duidelijk welk nut abstract geformuleerde eindtermen kunnen vervullen om dit probleem op te lossen. Schoolbegeleiding bijvoorbeeld lijkt daarvoor een beter middel. Aanwijzingen dat er vreselijke haast is geboden met het formuleren van eindtermen heb ik evenmin gezien.

Mijn conclusie is dat de argumenten die de minister noemt voor het wenselijk zijn van eindtermen niet opgaan voor Nederlands en Fries. Nuttig voor die vakken vind ik ze nog minder.

De SLO en de eindtermen basisonderwijs

Ik wil beginnen met op te merken dat ik de opdracht vanuit een oogpunt van nut voor (het ontwikkelen van) communicatief moedertaalonderwijs niet zinvol vind. Mijn kritiek op de eindtermenkwestie bedoel ik vanzelfsprekend niet te richten op de opstellers van de eindtermen Nederlands/Fries.

Op het moment dat de opdracht voor eindtermen in januari 1988 bij de SLO arriveerde, waren er al volop 'voorbereidende werkzaamheden' binnen dat instituut aan de gang. Een eerste versie eindtermen — een zogenaamde proeve van eindtermenvoorstellen — werd gepresenteerd op 21 januari 1988; de brief met de opdracht van de minister was tijdens die bijeenkomst wel onderwerp van bespreking, maar aangekomen was die brief nog niet! Deze gang van zaken heeft in ieder geval tenminste drie problematische kanten.

1 Een serieuze discussie over leerplanontwikkeling in relatie tot eindtermen heeft in de Bestuursraad van de SLO pas in november 1988 plaatsgevonden. Einde februari 1988 is op bestuurlijke gronden besloten de opdracht tot het formuleren van eindtermen te aanvaarden, dit overigens ondanks een negatief advies van de Veldadviescommissies voor de Leerplanontwikkeling (VALO's), het adviesorgaan dat vanuit vakinhoudelijk perspectief adviseert over leerplanontwikkeling.

2 Doordat de eindtermengroepen die vóór januari 1988 voorbereidende werkzaamheden hebben uitgevoerd alleen de beschikking hadden over de richtlijnen, was er geen gelegenheid vooraf de opdracht van de minister te

analyseren en interpreteren.

Dat betekent mijns inziens dat een kans is gemist om eigen standpunten te bepalen. De combinatie van het ontbreken van een eigen interpretatie door de SLO en het al een flink eind gevorderd zijn met het uitvoeren van een taak leidt mijn inziens veel makkelijker tot concessies en pragmatisme dan tot ten halve keren.

3 Het is maar ten dele mogelijk het werk voor het basisonderwijs te relateren aan het werk van de eindtermencommissie basisvorming. Het werk voor de eindtermen basisonderwijs was — bij wijze van spreken — al grotendeels klaar, voordat — in januari 1988 — de eindtermencommissies basisvorming werden ingesteld. De commissies basisvorming hebben, in tegenstelling tot de groepen basisonderwijs, nog enige tijd te gaan. Van grondige afstemming kan mijns inziens dan ook niet erg veel terechtkomen.

De voorbereidende werkzaamheden voor de eindtermen zijn uitgevoerd in samenwerking met zogenaamde resonansgroepen, samengesteld uit deskundigen op vakinhoudelijk gebied, onder leiding van een onafhankelijke voorzitter. Deze resonansgroepen hebben de auteurs van de eindtermen begeleid en geadviseerd. De auteurs zijn SLO-medewerkers. De teksten voor de verschillende vakgebieden zijn op de vakoverstijgende kenmerken 'interculturele geaardheid', 'gerichtheid op roldeorbekend onderwijs' en verder op begripelijkheid en haalbaarheid beoordeeld. Verder is er (informeel) over de eindtermenvoorstellen geadviseerd door collega's van de SLO, VALO's en het CITO.

Uit het *Raadplegingsrapport* en de *Toelichting* (beide van juli 1988) bij de eindtermenvoorstellen blijkt dat de SLO zich bij de uitvoering van de opdracht voor een deel aan een eigen interpretatie van de opdracht gewijd heeft. Ik kan uit die stukken evenwel niet opmaken of de aanwijzingen van de overheid zelf onderwerp van discussie zijn geweest.

De eigen interpretatie bestaat mijn inziens vooral uit het niet opvolgen van een paar aanwijzingen, althans voor Nederlands en Fries. Het eindtermenadvies dient namelijk uit te gaan van bestaande onderwijsinhouden, en het moet gebaseerd zijn op doelen die 'nu' in het onderwijs worden gehanteerd. De opstellers konden niet terugvallen op een relevante hoe-

veelheid onderzoeksdata; er blijkt vrij weinig doelstellingenonderzoek te zijn uitgevoerd en verder is er op de gebieden spreken/luisteren maar erg weinig empirisch onderzoek gedaan. Bovendien blijkt uit het doelstellingenonderzoek naar taalonderwijs (Bos 1978, Van den Bergh & Hoeksma 1984) dat er een flinke kloof bestaat tussen doelen die wenselijk worden gevonden (bijvoorbeeld mondelinge communicatieve taalvaardigheid, taalbeschouwing) en doelstellingen die daadwerkelijk worden nagestreefd, gezien de tijd die aan die onderdelen wordt besteed. Ontleden en spellen nemen nog steeds relatief veel onderwijstijd in beslag. De eindtermenvoorstellen zijn niet gebaseerd op een inventaris van bestaande onderwijsinhouden en -doelen. Dat kan natuurlijk ook nauwelijks in de korte tijd die ter beschikking stond. Ze leunen nu vrij sterk op de inventaris die in *Wat krijgen ze op de basisschool?* is opgenomen. In die publikatie gaat het om een interpretatie van de artikelen 8 tot en met 11 van de Wet op het Basisonderwijs van 1982. Er wordt met andere woorden een bepaalde kijk op doelen, inhoud en ordening gepresenteerd. Een directe relatie met onderzoek naar bestaande onderwijspraktijken geeft ze niet. Er zit mijns inziens nog een ernstig probleem in de opdracht: de te formuleren eindtermen dienen zowel aan te sluiten bij de praktijk als ook gericht te zijn op het verhogen van de kwaliteit van het onderwijs. Het lijkt mij heel moeilijk aan te geven wat de kwaliteit van het onderwijs Nederlands in het basisonderwijs is. Er is gewoon te weinig (empirisch) onderzoek gedaan om over kwaliteit zinvolle uitspraken te kunnen doen. De PPON-gegevens uit het proefonderzoek, waarnaar wel verwezen wordt, zijn in dit verband niet bruikbaar omdat in dit onderzoek het onderwijsaanbod niet onderzocht is; er kan dan ook geen relatie worden gelegd met het onderwijsaanbod.

Eindtermen voor Nederlands en Fries van commentaar voorzien

In het vorenstaande heb ik geprobeerd het kader te schetsen waarin de eindtermen basisonderwijs zijn ontwikkeld. Hierna bespreek ik de eindtermenvoorstellen voor Nederlands en Fries (versie januari 1989: *Advies over de voorlopige eindtermen basisonderwijs*). Omdat de eindtermen voor Fries grotendeels hetzelfde

zijn als die voor Nederlands (voor 'schrijven' zijn er minder zware eindtermen voor Fries geformuleerd) beperk ik me hier tot de eindtermen voor Nederlands, conform de eindtermen voorstellen.

Er zijn drie algemene doelstellingen geformuleerd, die in termen van onderwijsaanbod zijn gesteld. Die doelen zijn:

'Het onderwijs in Nederlandse taal is erop gericht dat de leerlingen Nederlands doelmatig gebruiken in situaties die zich in het dagelijks leven voordoen. Dit houdt in dat zij

- hun gedachten, ervaringen, gevoelens en bedoelingen voor anderen op een bij de situatie passende wijze uiten, zowel mondeling als schriftelijk;
- de mondelinge en schriftelijke uitingen van anderen naar inhoud en bedoeling begrijpen;
- hun gedachten, gevoelens, ervaringen en bedoelingen voor henzelf mondeling en schriftelijk ordenen en verwoorden.

Dit onderwijs is erop gericht de leerlingen kennis en inzicht bij te brengen omtrent betekenis, gebruik en vorm van taal. Dit houdt in dat zij

- inzien dat talen en taalvarianten in taalkundig opzicht gelijkwaardig zijn, maar verschillen in sociale functies;
- inzicht hebben in factoren die de betekenis van taaluitingen beïnvloeden;
- het gebruik van andere talen en van varianten van Nederlands en Fries respecteren;
- inzien dat taalgebruik relaties tussen mensen kan weerspiegelen;
- inzien wat het persoonlijk en maatschappelijk belang van beheersing van de standaardtaal is;
- inzien dat regels voor mondelinge en schriftelijke communicatie een functie hebben;
- een aantal literaire en taalkundige begrippen kennen.

Dit onderwijs is erop gericht de leerlingen plezier te doen hebben (of houden) in het gebruik van en in het beschouwen van taal. Dit houdt in dat zij

- gemotiveerd zijn tot schrijven, spreken, luisteren en lezen;
- geïnteresseerd zijn in taalverschijnselen;
- een onderzoekende houding hebben ten aanzien van taalverschijnselen;
- bekend zijn met jeugdboeken en verhalen.'

Verder zijn er voor Nederlands 31 concrete doelstellingen (eindtermen) geformuleerd, als volgt verdeeld: 8 doelstellingen voor mondeling taalgebruik, 6 voor schriftelijk taalgebruik/lezen, 9 voor schriftelijk taalgebruik/schrijven (Nederlands), en 8 voor taalbeschouwing.

Voor Fries vervallen 6 eindtermen en daarvoor komen 2 andere eindtermen in de plaats.

Om een indruk te geven van de manier waarop de algemene doelstellingen worden omgezet in concrete, neem ik de doelstellingen voor mondeling taalgebruik hieronder over.

'Mondeling taalgebruik (luisteren en spreken)

- 1 De leerlingen weten dat men met luisteren en spreken verschillende doelen kan nastreven. Zij geven voorbeelden van mondelinge uitingen die als doel hebben
  - informatie geven of krijgen;
  - een mening geven of leren kennen;
  - genoeg verschaffen of beleven;
  - aanwijzingen geven of krijgen.
- 2 Zij begrijpen inhoud en bedoeling van hetgeen er tegen hen gezegd wordt. Zij
  - halen hoofdlijnen uit een zakelijke mededeling;
  - vatten een aan hen voorgelezen of verteld verhaal samen;
  - bekritisieren of stellen vragen bij het betoog van een medeleerling;
  - voeren een door de leerkracht gegeven opdracht uit.
- 3 Zij stellen vragen om informatie te verzamelen over een door henzelf gekozen onderwerp. Zij
  - stellen gesloten vragen (antwoord is "ja" of "nee");
  - vragen naar een beschrijving (wie, wat, wanneer, waar?);
  - vragen naar een verklaring (hoe, waarom?).
- 4 Zij brengen verslag uit. Zij
  - vertellen een belevenis feitelijk en duidelijk;
  - brengen een mededeling duidelijk en feitelijk over.
- 5 Zij leggen iets uit, bijvoorbeeld: zij
  - geven een route aan in een voor hen bekende omgeving;
  - maken de bediening van een apparaat duidelijk;
  - leggen de regels uit van een spel;
  - formuleren een verzoek of opdracht en geven daarbij een toelichting.
- 6 Zij drukken hun gedachten, gevoelens, ervaringen en bedoelingen op persoonlijke wijze uit. Zij
  - geven een beschrijving van eigen ervaringen;
  - verwoorden hun mening en voorzien die van argumenten;
  - drukken hun waardering of afkeuring uit en lichten die toe.

- 7 Zij nemen deel aan een formeel gesprek. Zij
  - vragen het woord;
  - sluiten aan bij een voorgaande spreker;
  - richten zich tot de aangesproken persoon;
  - spreken verstaanbaar;
  - leveren een bijdrage aan overleg;
  - vatten een gesprek in hoofdzaken samen.
- 8 Zij maken bij het realiseren van de doelen 2 t/m 7 in voorkomende situaties gebruik van communicatiemiddelen, zoals
  - de radio;
  - de televisie;
  - de telefoon;
  - de cassette recorder.'

De eindtermen voor mondeling taalgebruik geven naar mijn mening een goed beeld van het geheel aan eindtermen.

Als je de algemene doelstellingen bekijkt, kun je zeggen dat ze zodanig zijn geformuleerd dat daaronder veel kan vallen, er zijn veel uitwerkingen mogelijk, maar in de concrete eindtermen overheerst aandacht voor een bepaald soort taalgebruik: formeel, zakelijk taalgebruik. Vooral de eindtermen 2, 3, 4, 5 en 7 met de signaalwoorden: hoofdlijnen aangeven, zakelijke mededeling, samenvatten, gesloten vragen stellen, formeel gesprek enzovoort. Dat komt waarschijnlijk voort uit de eis die aan eindtermen wordt gesteld, namelijk dat ze toetsbaar moeten zijn. De eindtermen zijn verder sterk gericht op 'napraten' (samenvatten, hoofdlijnen aangeven, beschrijving geven, regels uitleggen) en vrijwel niet op creatief taalgebruik (alleen eindterm 6) of conceptualisering.

Formeel taalgebruik

De eindtermen voor met name taalbeschouwing versterken de indruk van een relatief zwaar accent op formeel, zakelijk taalgebruik. Er is nogal veel aandacht voor taalregels. Correctie-normen lijken eveneens aan de basis te liggen van het onderscheid in twee niveaus voor Nederlands en Fries bij schrijven. Aan Nederlands worden hogere correctheidseisen gesteld. Zo moeten voor Nederlands bijvoorbeeld wel zakelijke teksten, een brief, en een werkstuk worden geschreven, die op formele aspecten worden beoordeeld, en voor Fries niet.

Planning

Als je de eindtermen bekijkt vanuit de vraag of

ze een (essentiële) rol kunnen spelen in de planning van — bij voorkeur communicatief — taalonderwijs (één van de functies van eindtermen is immers het sturen van het onderwijs), dan zal het antwoord 'nee' moeten zijn. Om dat doel te kunnen bereiken zouden de eindtermen ten minste gekoppeld moeten worden aan onderwijsleermateriaal.

Verder kun je van de eindtermen zeggen dat ze makkelijk kunnen leiden tot onderwijs waarin het accent ligt op het oefenen van deelvaardigheden. Dat komt wellicht doordat de eindtermen uit moeten gaan van bestaande praktijken, én de keuze van het beschrijvingsmodel. Dat gaat uit van de deelvaardigheden spreken, luisteren, lezen, schrijven en taalbeschouwing. Als vernieuwing van het taalonderwijs in communicatieve richting een belangrijk streven is, is het heel jammer dat een beschrijvingsmodel gekozen is dat daarvoor belemmerend kan werken.

Vrees voor verarming van het taalonderwijs

De inventaris aan eindtermen wordt geacht een kernprogramma te representeren. Dat kan tot gevolg hebben dat van de eindtermen een taalonderwijs wordt afgeleid, dat vooral bestaat uit training op onderdelen die getoetst zullen worden. Aangezien maar een beperkt deel van wenselijk — communicatief — taalonderwijs voor toetsing in aanmerking komt, is te vrezen dat een fiks versmald taalonderwijs uit de eindtermen zal worden afgeleid. Of vooral de derde algemene doelstelling ('leerlingen plezier te doen hebben (of houden)) in het gebruik van en in het beschouwen van taal') in dat geval in de praktijk nagestreefd zal worden, is voor mij zeer de vraag.

Een aantal wenselijke doelen ontbreekt

In de opdracht voor het formuleren van eindtermen is geen plaats ingeruimd voor affectieve doelen. Naast een sterk accent op 'weten' leidt die beperking ertoe dat onder andere doelstellingen voor intercultureel onderwijs en roltoebereiking in de concrete doelstellingen niet aanwijsbaar zijn. Hoe de aandacht die de minister heeft gevraagd voor beide aspecten moet blijken in een inventaris die geen affectieve doelen mag bevatten, is niet duidelijk. Het lijkt erop dat een etiket belangrijker is dan de inhoud.

Naast aandacht voor intercultureel onderwijs en roldoorbeking ontbreken nog meer wenselijke doelen in de inventaris. Sociale doelstellingen, waarin bijvoorbeeld tot uitdrukking komt dat het onderwijs ontwikkeling van mondigheid nastreeft bij leerlingen, ontbreken. Creatieve doelstellingen zijn slechts mondjesmaat opgenomen in de inventaris van eindtermen.

Verder kun je zeggen dat de inventaris vooral heel globale formuleringen bevat, die niet specifiek zijn voor taalonderwijs aan leerlingen van ongeveer 12 jaar. Het is goed voorstelbaar dat dezelfde verzameling kan dienen voor 15-jarigen. Veel sturing kan daarvan dan niet uitgaan.

Samengevat geeft de inventaris van eindtermenvoorstellen, mede door de globale formuleringen, een beeld van moedertaalonderwijs dat deeltaalonderwijs zal bestendigen. Vernieuwing van het taalonderwijs in de richting van communicatief taalonderwijs — in overeenstemming met een brede kijk op moedertaalonderwijs zoals de VON die propageert — zal op basis van de geformuleerde eindtermen heel wat 'vertaalwerk' vereisen. Een aantal doelstellingen voor moedertaalonderwijs die in de publieke discussie in de afgelopen jaren als belangrijk zijn gekwalificeerd, ontbreken in de eindtermen: affectieve, creatieve, sociale en op ontwikkeling gerichte doelstellingen.

Nut

Tot slot vraag ik me af welk nut eindtermen basisonderwijs hebben voor de leerlingen. Om hen is het immers begonnen, zo mag men hopen.

Dat het onderwijs dat ze krijgen, door de voorafschaduwendende werking van centraal vastgestelde toetsen, zal veranderen in de richting van voorbereiding op toetsen, mag worden aangenomen. De eindtermenvoorstellen wijzen in de richting van formeel taalgebruik; toetsing zal zich mogelijk nog sterker richten op formele aspecten van taal. Het is te verwachten dat de rol van spellen en ontleden niet kleiner zal worden als het om toetsen gaat. Toetsen betekent haast als vanzelfsprekend dat er leerlingen zullen zijn die ze niet zullen halen. Het kan betekenen dat niet uitstel van keuze voor vervolgopleiding wordt bereikt, maar juist het tegendeel: aan het eind van het basisonderwijs al een 'brandmerk' krijgen, want er zijn toet-

sen niet gehaald. Over het onderwijs aan leerlingen die aan het eind van het basisonderwijs niet voldoen aan (de) eindtermen valt weinig te lezen: er blijkt voor hen 'plaats te moeten zijn in het voortgezet onderwijs'. Ik heb daar niet zulke hoge verwachtingen van.

Conclusies

De bovenstaande reflectie op eindtermen leert hoe er een verandering is opgetreden in perspectief. Lag het accent eerst op ontwikkeling van de leerling, nu gaat het om doelen die van bovenaf worden gesteld. Er is ook een verschuiving opgetreden van het prioriteit geven aan leerplanontwikkeling naar het accentueren van toetsing, en van ontwikkeling van inhouden van onderwijs naar het willen controleren van het onderwijs.

Kijkend naar taalonderwijsinhouden is te zeggen dat de ideeën van de Innovatiecommissie Basisonderwijs — die een brede kijk op taalonderwijs representeren — steeds verder ingeperkt zijn, met als resultaat een benadrukken van formeel, zakelijk moedertaalonderwijs. Wat in de voorgestelde eindtermen is opgenomen, vormt slechts een beperkt deel van wat goed moedertaalonderwijs zou moeten zijn. Het idee van eindtermen past in het beleid dat een bepaald soort geletterdheid voorstaat. Het willen verhogen van de kwaliteit van het onderwijs betekent, denk ik, het benadrukken van een bepaalde kwaliteit, namelijk van functioneel, zakelijk, formeel taalonderwijs. 'De' onderwijspraktijk lijkt daarbij een te verwaarlozen factor: de praktijk moet onderzocht worden binnen een tijdsbestek waarin serieus onderzoek niet mogelijk is. Dat blijkt ook uit de haast waarmee eindtermen ontwikkeld moeten worden. Dat blijkt verder uit het feit dat de overheid veel meer aandacht heeft voor basisvorming dan voor basisonderwijs. Aansluiting tussen die twee lijkt gezocht te moeten worden in de eisen die de basisvorming gaat stellen. Al met al ziet het ernaar uit dat de overheid poogt door middel van eindtermen haar greep op het onderwijs te vergroten. Dat betekent vooral sturing in de richting van smal moedertaalonderwijs, ten koste van vorming. Ik hoop dat het parlement zal voorkomen, dat de plannen voor eindtermen basisonderwijs, zoals ze nu voorliggen, uitgevoerd worden.

Noot

Ik heb bij het bespreken van de eindtermenvoorstellen veel gebruik gemaakt van de discussies die in de VALO-M en de ad hoc subcommissie Werken aan Taalvaardigheid zijn gevoerd over eindtermen.

Literatuur

Adviesraad voor het basisonderwijs, speciaal onderwijs en de opleidingen *Van tekentafel tot levend geheel* Zeist, 1983

Adviesraad voor het basisonderwijs, speciaal onderwijs en de opleidingen *Naar eindtermen voor het basisonderwijs* Zeist, 1986

Bergh, H. van den & J.B. Hoeksma *Functionele taaldoelen voor het lager onderwijs* SCO-cahier nr 24, Amsterdam, 1984

Bos, D.J. *Empirisch doelstellingsonderzoek voor het moedertaalonderwijs* RITP, Amsterdam, 1978

Delnoy, R. & H. Bonset *Empirisch onderzoek van het moedertaalonderwijs in het basisonderwijs* SLO, Enschede, 1988

Innovatiecommissie Basisschool *Innovatieplan Basisonderwijs* Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1978

Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen *De ontwikkeling van eindtermen voor het basisonderwijs en de basisvorming in het voortgezet onderwijs* (TK 863688), 's-Gravenhage, 1988

Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen *Memoire van Toelichting* 9.12.87

SLO *Advies over de voorlopige eindtermen basisonderwijs: Nederlandse, Friese en Engelse taal* 's-Gravenhage, 1989

SLO *Raadplegingsrapport* Enschede, 1988

SLO *Toelichting* Enschede, 1988

SLO *Wat krijgen ze op de basisschool?* Enschede, 1984

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid *Basisvorming in het onderwijs* Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1986

Graag dank ik Piet Hein van de Ven voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit stuk.